

Ironia, sarcasme i altres recursos en l'expressió periodística de Joan Fuster. El cas de les *Notes d'un desficiós* (1979-1984)

Irony, sarcasm and other resources in the journalistic works of Joan Fuster. The case of the *Notes d'un desficiós* (1979-1984)

NEL·LO PELLISSER
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Artículo recibido el / Article received: 2018-07-24
Artículo aceptado el / Article accepted: 2018-09-20

RESUM: L'expressió irònica és un dels trets discursius de l'assagista i columnista Joan Fuster i Ortells (1922-1992). Aquest registre, que emprava mitjançant diferents procediments, està també present en la seua producció periodística, un conjunt discursiu gens menyspreable per la seua rellevància dins del periodisme d'idees de la segona meitat del segle XX, tant en català com en espanyol. En el seu cas, l'ús d'aquest recurs i les diferents manifestacions i gradacions amb què l'empra estava condicionat, entre altres aspectes, pel públic al qual s'adreçava i, per tant, per la capçalera on publicava els seus articles i columnes, l'assumpte o assumptes dels quals parlava, el context històric i temàtic del text i, és clar, el moment vital de l'autor. En aquest text s'analitza l'ús que fa Fuster d'aquesta expressió irònica en les 253 *Notes d'un desficiós* que va publicar a la cartellera d'espectacles *Qué y Dónde* de València entre els anys 1979-1984.

Paraules clau: discurs periodístic, columnisme, ironia, premsa valenciana, transició.

ABSTRACT: Irony is among the discursive techniques employed by the essayist and columnist Joan Fuster i Ortells (1922-1992). This register, which the writer used in different ways, is also present in his journalistic production. This journalistic body of work has a significant place within "the journalism of ideas" in Catalan and Spanish of the second half of the 20th century. Fuster's uses of this resource and its the different ways and degrees to which he employed it were conditioned by aspects such as the intended audience, the newspaper where a given article or column was to be published; the issue or issues being addressed, the historical and thematic context of the text and, of course, events in the author's life. This paper analyzes Fuster's use of ironic expression in 253 *Notes d'un desficiós* newspaper columns, which were published in the *Qué y Dónde* event listings guide of the city of València between 1979 and 1984.

Key words: journalistic discourse, newspaper column writing, irony, valencian press, transició.

1. INTRODUCCIÓ

Entre la primavera del 1979 i la del 1984, Joan Fuster va publicar setmanalment a la cartellera d'espectacles *Qué y Dónde* de València una columna breu amb el títol de «Notes d'un desficiós». El vincle amb aquesta publicació, que havia aparegut un any abans, naix per la seua amistat amb Vicent Ventura i la d'aquest amb J. J. Pérez Benlloch, tots dos membres del Consell de Direcció de la cartellera. Però és a partir del nomenament d'aquest últim com a director del setmanari la primavera del 1979 quan Fuster s'hi incorpora com a columnista. La primera de les col·laboracions es va publicar el juny del 1979 i la darrera el maig del 1984. N'aparegueren 253 al llarg de 254 setmanes, ja que n'hi ha una de repetida (números 81 i 137).

Amb l'inici d'aquesta col·laboració, Fuster tornava a publicar de forma regular a la premsa de València després d'una absència de vora quinze anys. Havia deixat de fer-ho el 1962 arran de la campanya en contra seua pel llibre *El País Valencià* que va amplificar i instigar la premsa de la ciutat de València. En aquells moments, els atacs foren més per la visió que donava del País que per les referències a la catalanitat dels valencians, un assumpte que esclataria més tard al si de la societat valenciana, en els anys de la denominada *Transició*. Durant aquest període, Fuster, conscient del caràcter excepcional d'aquest moment històric, desplegà, també a través de la premsa, una intensa activitat pública. La idea central és la reivindicació conjunta de les llibertats polítiques i nacionals.

L'objecte del present treball és la ironia i altres registres expressius, com el sarcasme, la burla o la sàtira, per a la qual cosa es recorre a l'anàlisi textual de les 253 columnes que Fuster va publicar en *Qué y Dónde*, considerades la part més conjuntural de la seua producció periodística (Beltran 1993b, 102). Per a la identificació dels textos, s'ha emprat l'edició de Pellisser i Pérez Moragón, publicada per la Institució Alfons el Magnànim (2017), de manera que la numeració que acompanya els exemples correspon a la paginació d'aquest volum, precedida de l'abreviatura *Ndd* del títol de la columna.

2. LA IRONIA EN FUSTER

Una de les claus de l'estil de Fuster és la ironia, la «ironia antimetafísica», com afirma Salvador (1994, 145). La ironia, el procediment enginyós pel qual s'afirma o se suggereix el contrari d'allò que es diu, de manera que pugua quedar clar el vertader sentit del que pensa l'emissor, és, per si mateix, un mitjà de persuasió i, per tant, una eina rellevant de l'articulisme en general i del de Fuster en particular, com a mecanisme expressiu que s'usa en benefici de l'eficàcia del text.

És, també, un recurs que posa en relació el subjecte amb el discurs. Al respecte, diu Salvador (1994, 146) que:

el Fuster sorneguer, deutor de Pla, es mira amb escepticisme de filòsof rural tota mena de construccions ideològiques. Així, atia amb acidesa, per mitjà de l'adjectivació punyent o dels escaients incisos, o bé de la definició paradoxal, les inèrcies que molts segles de discurs sobre la filosofia, l'amor o la pàtria ens han llegat de manera imperceptible.

Aquest escepticisme a què al·ludeix Salvador, el definí Fuster en l'entrevista que li va fer Montserrat Roig el 21 de desembre de 1977 per al programa *Personatges*, de TVE-Catalunya, com un mètode per a «posar a prova les teues idees permanentment, i les idees dels altres, és una desconfiança inicial, si tu vols, però no per abolir un principi de veritat sinó per depurar-lo».¹ Per la seua banda, M. Vázquez Montalbán assenyala que la tendència de Fuster a la ironia, a l'humor, no deixa de ser una clara manifestació del seu pensament crític. Vázquez Montalbán parla d'«ironia activa», per a referir-se a l'autor de Sueca, de qui diu que «en tiempos de creencias, explícitas o implícitas, Joan Fuster inauguró entre nosotros el recurso a la ironía activa» (1988, xx).

En Fuster, la ironia és un recurs recurrent i força extens que abasta des de la ironia subtil fins a l'escarni cruel, passant pel sarcasme, la paròdia, la insolència i, fins i tot, l'absurd, això que Calaforra qualifica com «diversos matisos d'irreverència» (2006, 166). En aquest sentit, subratlla Beltran (1993a, 203) que en les col·laboracions en premsa de Fuster hi ha un ventall de manifestacions d'aquest recurs que van des de l'«amenitat sarcàstica» del recull d'articles *Contra Unamuno y los demás* (1975), on fa una refutació desenfadada, sarcàstica, dels tòpics intel·lectuals del nacionalisme espanyol, fins al Fuster de «l'efecte àcid cap als rituals col·lectius» de *Combustible per a falles* (1967) i al Fuster «vitriòlic, condensadament agressiu» de *Notes d'un desficiós* (1980).

L'estudi de la ironia fusteriana ha centrat l'esforç de diferents autors com ara Gregori (2001), Calaforra (2006), Sòria (2008), Viana (2008) i, més recentment, els aplegats en el volum *Joan Fuster i la ironia* (2017) com Ballart, Malé, Ortín, Espinós i López-Pampló. Una part significativa d'ells han emmarcat el recurs a la ironia en un camp més extens que han denominat riure, comicitat o humor.

Sobre aquesta qüestió, Ballart fa una distinció «imprescindible» entre l'humorístic i l'irònic (2017, 24), cosa que també fa Casasús (2000, 12) des d'una perspectiva periodística. Calaforra, per la seua banda, també assenyala dues

---

1. «Montserrat Roig entrevista Joan Fuster», 2003, 197-214. En *De viva veu. Entrevistes (1952-1992). Afers*.

possibilitats diferents de burla des del punt de vista pragmàtic: l'humorisme (neutre i inofensiu) i la conjunció entre la ironia i l'esperit crític, que se serveix de la sàtira i el sarcasme amb una intenció reformadora (2006, 166).

Gregori incideix en l'humor com un mecanisme «dessacralitzador» que posa les coses al seu lloc (2001, 102), el que per a Fuster ve a ser una «vàlvula d'escapament, un dels mecanismes de defensa que l'home pot fer servir per a rebel·lar-se, una subversió dels valors imposats» (Gregori, 106). Per altra part, Sòria diu que, per forjar la seua prosa, Fuster practica dues operacions simultànies de traducció amb resultats molt brillants (2008, 69):

D'una banda, fa davallar de la trona, o de l'estrada, els trucs de l'oratória per convertir-los en eines del col·loqui; de l'altra, desdobra la seua pròpia veu, aprofitant que té més d'una opinió sobre les coses, i projecta en el paper un debat intern, fent ús de tots els recursos distanciadors que li forneixen l'escriptura (parèntesis, guions, cometes, cursives, interrogants, incisos, etc.). La constant ironia del to contribueix a sostenir aquest desdoblament.

D'aquesta manera, en Fuster la ironia hi seria per partida doble en tant que practica un periodisme d'idees, una mena d'assaig curt que adopta la forma de columna periodística. És més, Ballart situa la ironia com el tret més característic de l'assaig: «assagista, ironista» (2017, 37), afirma. Ara bé, segons aquest autor, Fuster no només és irònic per assagista, «sinó [també] per un tarannà i unes idees que li aboquen a ser-ho» (Ballart 2017, 37).

Tornant a Calaforra, per a aquest autor l'expressió irònica apareix en Fuster en totes les seues variants possibles: com a trop retòric, com una forma d'humorisme i com una actitud vital (2006, 163). I afegeix que la ironia té en l'autor de Sueca una funcionalitat instrumental, en la qual distingeix tres usos: una manera d'escriure deliberada; la seducció del moralista, cosa que el porta a assenyalar l'ambivalència de la ironia com a recurs retòric i com a actitud intel·lectual; i l'ús de la ironia com a diversió (Calaforra 206, 167-172).

Ballart també incideix en el fet que la ironia no és un recurs innocent, un exercici estilístic més, sinó que seria la conseqüència forçosa d'una situació adversa, una forma de revoltar-se: «Un món que no fos perfecte –un món sense desigualtats, sense persecucions, sense dolor, sense por i sense dubtes– faria perfectament supèrflua la ironia, que jo no vacil·laria ja a definir com un valor, més que avantatjós, supervivent –salvavides» (2017, 16).

Per últim, segons Sòria (2008), alguns trets de l'estil fusterià com la ironia mordaç a què acostuma venen del discurs extraordinàriament *desconfiat* que és el seu. D'ací parteix «la tendència desmesurada al conreu del trop» i el fet que molts dels seus articles «humorístics» són desacreditadors, com també que siga un «cultivador singularment jovial i imaginatiu de l'art de la insolència [...]». La

seua suspicàcia, recolzada en aquell ús continuat del trop degradant, li consent d'arribar amb molta desimboltura a l'exabrupte o a l'insult, a l'anihilació verbal de l'adversari. Sovint, al darrere del seu humor, es trasllueix el compromís personal del polemista, o del fiscal, no la imparcialitat distant del jutge», remata (2008, 64).

3. ANÀLISI DE LES NOTES D'UN DESFICIÓS

En una primera lectura de les *Notes d'un desficiós* es posa de manifest l'ús intens i recurrent del registre irònic mitjançant diverses manifestacions i gradacions. Al respecte, cal tenir present que quan Fuster comença a publicar les *Notes d'un desficiós* ja ha entrat en vigor la Constitució espanyola (1978) i estan portant-se endavant els treballs de negociació i redacció de l'Estatut d'autonomia del 1982. Estem enmig de la denominada *Transició* i en el moment previ a la «Batalla de València».

Per tant, a banda d'atendre els canvis que es viuen al carrer, en les columnes de *Qué y Dónde* Fuster s'ocupa del procés polític d'instauració del sistema democràtic i constitucional. Però la decepció envers la Constitució del 1978 havia marcat un punt d'inflexió sobre les expectatives i les aspiracions «nacionals» d'un sector de ciutadans, del qual Fuster forma part. Són els anys del Consell Preautonòmic, de l'Estatut, de la «batalla» dels símbols i de la denominació de la llengua, és el declivi de l'UCD i la victòria del PSOE. I són els anys, també, dels atacs amb bomba de què va ser objecte primer el 1978 i després el 1981.

Una anàlisi més detallada d'aquestes *Notes d'un desficiós* mostra un ús significatiu del registre irònic quan fa referència a personalitats de distints camps, en especial als protagonistes del procés polític i, en particular, a aquells que tenen un paper rellevant en la configuració del procés autonòmic: en primera instància, els polítics de l'UCD, amb especial èmfasi en Fernando Abril Martorell, un del protagonistes –juntament amb Alfonso Guerra i Emilio Artard– del pacte que va modificar els acords de l'Estatut de Benicàssim i la seua tramitació per la via de l'article 143 de la Constitució en lloc del 151. Així, entre els epítets desqualificadors que dedica a Abril n'hi ha alguns de ben carregats d'ironia, com quan el titlla d'«estadista valencià» (*Ndd*, 242); quan posa en qüestió la seua suposada centralitat ideològica: «Si l'Abril és “centro”, la resta de la humanitat serà més d'esquerra que Déu: el Fraga mateix» (*Ndd*, 166); o quan a compte de la seua incompetència política ironitza sobre els seus coneixements com a enginyer agrònom, que era, a més de les ciències polítiques, el seu àmbit de formació i la seua activitat professional abans d'arribar a la política (105):

¿Com un enginyer agrònom, que ni tan sols sabrà distingir una col d'una bleda podia haver estat erigit en factòtum de tota l'economia espanyola? Ah! No se sap mai: un pur misteri. Una certa alta burgesia hi creia. ¿Però sabia, sap el senyor Abril què és una col, què és una bleda? De les taronges, provinents del Marroc, sí que en tenia notícia, supose, a través dels seus votants. ¿I què?... El problema, ara, és què farà el Madrid oficial i «que agradece los servicios prestados» amb aquest personatge. Jo, si fos el president Suárez, l'enviaria d'ambaixador d'Espanya a Laos o el Congo exbelga.

Una altra personalitat de l'UCD que és objecte dels seus atacs és Emilio Attard, peça clau amb Abril Martorell en l'estratègia anticatalana per a imposar la simbologia «blavera» en l'Estatut d'autonomia, de qui critica el seu desconeixement del valencià normatiu d'aquesta manera: «fetitxe de l'UCD sempre ha manifestat que no entiende el valenciano culto» (*Ndd*, 39). Un altre és el president del consell preautonòmic, el borrianenc Enric Monsonís, a qui retrau que emprara el castellà en una intervenció a Aitana, la desconexió de TVE, per a la qual cosa ironitza recurrent a una fonètica castellana de sainet: «An castellano m'antienen todos, pensava, segurament, Monsonís» (*Ndd*, 161). També és objecte d'un recurs recurrent en Fuster, com és l'«animalització o *cosificació* dels individus» (Salvador 1994, 129): «El porquet de Sant Antoni, que ara torna a ser “liberal” i no passa de ser un troglodita, com tots els altres» (*Ndd*, 245). A compte de la fesonomia del seu rostre escriu en una altra ocasió que «Monsonís no té una cara precisament de premi Nobel» (*Ndd*, 161).

Entre els destinataris del recurs irònic també hi ha les formacions polítiques d'esquerres, en aquest cas els socialistes valencians, entre altres raons per la seua tebiesa en la defensa dels símbols i per les seues claudicacions. I de forma específica, el senador socialista Alfons Cucó, a qui qualifica de «blaver» per unes declaracions en què parla de «reconduir els símbols», en consonància amb les consignes del partit, a compte de les quals Fuster afirma el següent (*Ndd*, 215):

Jo tinc por que el meu amic Cucó, si s'esforça en el revisionisme, acabe militant en Alianza Popular. “Blavero” ja ho és, perquè l'obliga la disciplina del partit. I tant se val... No seré jo qui vote Cucó amb aquests antecedents “reconductius” i “revisionistes”. Potser tornarà a ser senador. A mi, els senadors me la bufen.

D'altres són el vicepresident del Consell preautonòmic del País Valencià, Felip Guardiola: «el tenorino Guardiola» (*Ndd*, 244), i el vicepresident del Govern espanyol, Alfonso Guerra, peça clau en la conformació final del marc autonòmic: «El Guerra dels collons és una miserable còpia de Fraga, però una mica més divertit que el Fraga. Don Alfonso utilitza els recursos dels Quintero i de Muñoz Seca, i Fraga no sap ni tan sols que Fernández Flórez era el seu paísà. Ni Valle Inclán, és clar» (*Ndd*, 246).

També hi ha en les seues al·lusions els comunistes, personificats en el líder autonòmic d'aquesta formació, Vicent Ruiz Monrabal, a qui li diu «la llàntia votiva de Sedaví» (*Ndd*, 245) i «el fantasma clerical de Sedaví (que en la seua primera campanya electoral firmava papers “nacionalistes” redactats per Amadeu Fabregat)» (*Ndd*, 242).

Altres noms de la política que apareixen, tant de la dreta com de l'esquerra, són l'arquitecte i polític Carlos Manglano: «un individu visceralment feixista» (*Ndd*, 213); l'expresident del Consell preautonòmic, Josep Lluís Albiñana: «un fals “mandamàs”, preautonòmic» (*Ndd*, 111), Vicent Giner Boira: «el Titino» (*Ndd*, 251), o el president d'Unió Valenciana Vicente González Lizondo: «un ridícul colló de *concejal* de l'Ajuntament de València [...] s'ha atrevit literalment a afirmar això: Joanot Martorell escribió muchas de sus obras en portugués y luego las tradujo a otros idiomas, entre ellos el suyo...» (*Ndd*, 268).

També hi ha en aquestes *Notes d'un desficiós* mostres d'autoironia, com quan el porten a la discoteca el Molí, a Sueca, la nit de cap d'any del 1981 i descriu el que veu allà mentre reflexiona sobre el pas del temps.

Per allà circulaven, gimnàsticament, una sèrie de criatures delicioses. I m'entrà un atac de malenconia. Don Ramon de Campoamor, que era un poeta com una catedral, definia el problema: *Las hijas de las madres que amé tanto / me besan ya como si fuera un santo*. Ui, si em van besar! Galta per ací, galta per allà: igual que una relíquia. O és que no m'he convertit en una relíquia?... (*Ndd*, 121).

D'altra banda, a més de les al·lusions a personalitats individuals, també recorre a la ironia per a referir-se a institucions, col·lectius i organitzacions, com l'Església catòlica: «L'episcopat celtibèric, que encara té la mentalitat dels concilis de Toledo alegrement visigòtica» (*Ndd*, 45); al govern autonòmic: «Els burros del tríode parlamentari» (*Ndd*, 54); a les bandes de música «La gran merdeta reaccionària de la solfa» (*Ndd*, 122); o a la plataforma *neoblavera* impulsada per l'empresari Paco Domingo en els anys 80 «Valencia 2000», a la qual afegeix sempre l'abreviatura «a.C.» per a incidir en el caràcter arcaic dels seus plantejaments.

Unes altres de les manifestacions de la ironia significatives en el corpus d'anàlisi són aquelles en què recorre als jocs de paraules, a l'humor lingüístic (Malé 2017); per exemple, mitjançant les contraccions lèxiques, com ara *Limno* (*Ndd*, 33), el Festival de *Benidor* (*Ndd*, 35), *Drecha* (*Ndd*, 39), o quan empra les alteracions fonètiques, molt més habituals, entre les quals trobem exemples com «reliquion», «formassion del Espiritu Nazzional», «Frente de Cubentudes» i «educassion física» (*Ndd*, 45), «personalitat balensiana» (*Ndd*, 50-51), «requion» (*Ndd*, 54), «requionalistas bien antandidos» (*Ndd*, 93) «por sus frutos los conoseréis...» (*Ndd*, 166), «Santa Teressita del Nyinyo Quesús» (*Ndd*, 197), per citar-ne algunes.

Aquests jocs amb les paraules, amb finalitat irònica, també els realitza a partir d'estrofes de cançons i de poemes, que en ocasions modifica o altera fonèticament, com ara quan incorpora la primera estrofa de la tornada de la cançó del suís Werner Thomas popularitzada a Espanya l'any 1981, transcrita per Fuster de la següent manera: «Pacaritos por aquí, pacaritos por allá» (*Ndd*, 243). En altres casos, modifica algunes de les paraules de l'estrofa del vers o de la cançó, per exemple, el poema «Lorito real», del veneçolà Manuel Felipe Rugeles, que empra i adapta per a ironitzar sobre la indefinició de les posicions al voltant de «la qüestió nacional» d'algunes formacions polítiques (*Ndd*, 93):

Seria ben d'agrair que els *loritos reales* del PSOE, de la UCD o de qualsevol altre partit, fossen més cautelosos a l'hora d'explicar-se. ¿Que són *requionalistas*? Doncs bé: que ho siguen, que no per això s'acabarà el món. I que no tinguen vergonya de confessar-ho, caram! En el trist món de la política valenciana, el que cal és que les posicions respecte al “problema nacional” queden clares. I no ho oblidem: els *requionalistas*, ho creguem o no, són “nacionalistes” de l'altra banda. Tant com els d'AP, FN, FE i *tutti quanti*. *Lorito real para España y Portugal...*

També recorre amb freqüència a la modificació d'algunes estrofes de lletres de cançons, sobretot d'aquelles que o bé són populars o bé tenen una major càrrega significativa, com ocorre amb la lletra de l'*Himno del Frente de Juventudes*, de J. Villanueva, que en la tornada diu «Montañas nevadas, banderas al viento» i que Fuster, en una columna dedicada als incendis que assolaren les comarques valencianes l'estiu del 1979, transforma en «montañas quemadas, baandeeras al viento» (*Ndd*, 46). Ocorre igual quan agafa la primera estrofa del *Gaudeamus igitur*, l'himne universitari internacional, que diu «Gaudeamus igitur / iuvenes dum sumus» i la converteix en «pasturemus igitur / psoemes dum sumus. Dum sunt» (*Ndd*, 251) per a criticar l'alcalde socialista de València, Ricard Pérez Casado, i el seu regidor de cultura, Vicent Garcés, per l'absència del valencià en el material de promoció de la Mostra de Cinema del Mediterrani. També quan, referint-se a F. Abril Martorell, recorre a l'estrofa de *Camisa azul*, l'hime de las JONS, que diu «La juventud está en nuestras filas / y nuestro es también el porvenir» per a afirmar que «Blas Piñar és superflu: L'abril “està en nuestras filas / y nuestro es también el porvenir”» (*Ndd*, 162). A partir d'ací, i tractant-se d'Abril Martorell, a qui ja ens hem referit anteriorment, no deixa passar l'ocasió de reblar el clau de l'escarn qualificant-lo de feixista (*Ndd*, 162):

El 23 de febrer, potser el senyor Abril es va amagar sota un escó, i pensava que era una “marianita-pineda” quan, en el fons, el coronel Tejero era el seu aliat: el dels canons contra Euzkadi i el de la cirurgia dràstica i els ganivets assassins per al País Valencià. Un feixista sempre és un feixista. I l'Abril no sap dissimular que ho és.

Altres exemples els trobem quan ironitza sobre el cant d'estil, per a la qual cosa es refereix a un imaginari «xiquet de Benicollons» a qui li fa cantar una estrofa que adopta la forma d'aquesta classe de cançó popular: «Entre todas las regiones / es Balensia la primera...» (*Ndd*, 218) o quan recorre a una nadala popular per a ironitzar sobre la festa en clau anticlerical: «Entre frares i monges / i beatetes / li tocaren al Ninyo / les castanyetes... Al·leluia!» (*Ndd*, 222).

L'anècdota és un altre dels dispositius als quals recorre Fuster en les seues columnes, un recurs, cal recordar, força emprat per Eugeni d'Ors en el *Glossari*. En el cas de les *Notes d'un desficiós*, trobem anècdotes protagonitzades o viscudes pel mateix autor, altres de contades per algun dels seus interlocutors o que bé formen part de la cultura popular i, altres, recollides en les seues notes de lectura, procedents de llibres, diaris i altres escrits. Una part molt significativa d'aquest conjunt s'emmarca en el camp de la comicitat, de l'humor. Entre els nombrosos exemples d'aquestes peripècies és especialment significativa la protagonitzada per l'alcalde de València, Ricard Pérez Casado, en un ple municipal, a partir de la qual Fuster (*Ndd*, 123) centra la burla en els representants municipals d'Unió Valenciana:

L'altre dia, en un pleno, el senyor alcalde de València va tenir l'acudit de pronunciar una frase en alemany: una cita de Wittgenstein. I ai mare!, la que s'hi va armar. Els edils de la dreta, que només saben un cert castellà d'anar per casa, van témer vés a saber què. ¿Els hauria insultats? ¿Hauria proferit alguna insolència pancatalanista? ¿O és que volia prendre'ls el pèl? [...] Vicentín Blasco, per exemple, treia foc pels queixals, i deia coses així com: “Yo no entiendo el alemán porque no soy nazi”, frase que pot passar a la història per moltes raons. En tot cas, l'episodi ha servit per a demostrar el nivell cultural dels personatges, amb independència de si saben o no alemany [...]. Jo suggeriria al senyor alcalde que, en una pròxima ocasió, òbriga el debat dient: *Dominus vobiscum*. Estic segur que el nét de don Vicent contestarà amb unció: *Ecce ancilla Domini*... I el consensus políglot quedarà restablert. Hem arribat a l'extrem d'una falta de sentit del ridícul que fa plorar...».

També hi ha rastres d'ironia quan recorre a la sentència: la «tendència a la sentenciositat» és un altre dels trets de l'estil fusterià, segons Salvador (1994, 146). Tot plegat són dispositius al servei d'una persuasió enginyosa que, en aquest cas, adopta la forma de la provocació per a fer reflexionar el lector, com quan diu, per exemple: «ens sobren les muntanyes» o «el valencià de regadiu és arboricida: només tolera els arbres que rendeixen un material exportable» (*Ndd*, 46), com també «les discoteques són, de fet, l'anti-quaranta-hores victorioses» (*Ndd*, 68), o «cal ser “maniac sexual” tant com siga possible» (*Ndd*, 142). Aquestes sentències només es poden interpretar en el context d'una argumentació, perquè, com ocorre en aquest darrer cas, aïllades podrien generar un efecte diferent del que persegueixen en resultar excessivament provocadores.

Com hem comentat adés, és en les columnes en què aborda les qüestions més punyents de la política on es mostra més sarcàstic, amb especial èmfasi en aquelles on tracta aspectes relacionats amb el «fet nacional», segons la seua expressió (*Ndd*, 76), i tot el que va associat a la construcció del marc autonòmic, on el recurs a la ironia en els diferents graus està més present. També hi apareixen referències a la construcció de l'Estat democràtic, i al capdavant, a tot el que configura la bastida de la monarquia parlamentària i l'Estat de les autonomies instaurat al llarg de la denominada *Transició*. Quan Fuster escriu les *Notes d'un desficiós*, la Constitució espanyola està ja en vigor, d'ací que les al·lusions a aquest marc legal siguin menors tot i que no falten les referències, sobretot per a insistir en la necessitat de ser canviada (*Ndd*, 216).

[...] la constitució vigent –ho he dit moltes vegades– bàsicament m'interessa en tant que pot ser canviada, i només he prestat atenció als articles que es refereixen a aquesta possibilitat.

Però és quan es refereix a l'Estatut d'autonomia, a allò que va transcendir sobre la seua negociació i les expectatives que recull el seu articulat, quan es fa palès un ús més intens de les diverses expressions de la ironia, sobretot les formes de traç gros. D'una banda, hi ha «el sostre autonòmic» que, segons la classe política, serà «Tan alto como la luna» (*Ndd*, 117), afirma en una mostra més d'ironia. També, és clar, hi ha la qüestió dels noms i dels símbols, de la qual és significativa la columna «Les terceres vies», on el sarcasme s'escampa per tot el text (*Ndd*, 59):

Entre la quadribarrada amb blau i la quadribarrada sense blau –sempre quadribarrada–, per exemple, hi cabria inventar una eixida neutral: les quatre barres inevitables, però amb unes llistetes blaves, color rosa i ocre, i, en comptes de l'escut del Consell, la Mare de Déu dels Desemparats. ¿La llengua? Ni català ni valencià municipal: el «catancià», amb l'ortografia del poeta Bayarri. Quant al nom, ni País Valencià ni Regne de València: «Lo Regne del País Valencià de València». I així, qui no quedarà content, serà perquè no voldrà... La llàstima és –llàstima per als polítics d'esquerra– que la gent de la Dreta Paleolítica no està disposada a cedir. A la Dreta Paleolítica, tant se li'n fot el nom, la bandera i la llengua. I més coses. L'«enfrentament» entre els valencians, que tant preocupa l'esquerra i –aparentment– la dreta, és irreversible: com tots els altres enfrontaments, de classe, ideològics, polítics, que arrosseguem de segles. Ara hi ha l'enfrontament que es basa en el sentit «nacional»... Ah, m'oblidava de la musiqueta: ¿*limno* o la Muixeranga? Ho he estat reflexionant, i arribe a la conclusió que podria ser allò del *Corazón santo, tú reinarás, tú nuestro ancanto siempre serás*. M'hi apunte.

Esgotat el temps de la negociació, de les propostes més o menys fonamentades, també dels sarcasmes, com hem vist, l'Estatut esdevé una realitat decebedora. Per això, quan entra en vigor escriu (*Ndd*, 208):

Posen en marxa l'Estatut i plaf! el primer dia ja falla [...]. Un repàs al text de l'Estatut fa la impressió que es tracta d'un paper confeccionat per aficionats a la política en una tertúlia de casino de poble, i, damunt, amb desgana. I amb aquestes perspectives, ja podem preparar-nos: tindrem divertició per a anys.

Quan aborda aquestes qüestions, la reprovació mitjançant la ironia la focalitza en els partits polítics, això que en l'àmbit autonòmic denomina «la pastisseria unitària de Benicàssim» (*Ndd*, 211), és a dir, la connivència entre esquerres i dretes; una dreta que no es pot sostreure de les formes del règim anterior i una esquerra acomplexada (*Ndd*, 195):

Jo, modestament, els invitaria a un nou pacte: ¿per què no adopten el Corassón Santo, tu reinará? Si hem de construir una Comunidad Valenciana unitària i tal, seria la millor solució. Perquè, contra el que diuen les males llengües, la Comunidad Valenciana será de derechas, o no será...

Potser per aquest motiu s'havia mostrat tan crític amb el senador socialista Alfons Cucó arran d'unes declaracions sobre els símbols. Davant això, Fuster retrau als socialistes que governen la ciutat de València l'existència encara d'un símbol franquista enmig de la plaça de l'Ajuntament: «El partit d'aquest senyor, que mana localment, encara no ha reconduït un "símbol" de bronze que hi ha al centre de la ciutat de València: estic segur que el reconduirà» (*Ndd*, 206).

La decepció que el procés de gestació de l'Estatut, com abans el de la Constitució, van representar per a Fuster la mostra en aquesta confessió: «Jo no he llegit mai el text de la Constitució espanyola ni el de l'Estatut de Benicàssim, amb la beateta Inés patrocinant-lo. No vaig votar l'una i no em demanaren el vot per a l'altre», escriu el maig del 1983 (*Ndd*, 242), encara que no era la primera vegada que ironitzava a compte de la denominació de l'Estatut de Benicàssim i la localitat de la beata Inés en aquestes *Notes d'un desficiós*. Un any abans, ho havia fet d'aquesta manera: «Un repàs al text de l'Estatut fa la impressió que es tracta d'un paper confeccionat per aficionats a la política en una tertúlia de casino de poble i, damunt, amb desgana» (*Ndd*, 190).

L'ús que Fuster fa de la ironia i d'altres recursos retòrics no sempre es localitza en algun o alguns elements del text. Hi ha ocasions, com s'ha assenyalat, en què la marca de la ironia s'escampa per tota la columna, ja que aquesta va incorporada en l'estratègia argumentativa que va desplegant quan posa davant l'espill un fragment de realitat i va descobrint les anomalies, els desacords, les contra-

diccions, com en el cas en què es riu de l'ortografia de l'Acadèmia de Cultura Valenciana (*Ndd*, 113) o quan escriu sobre la denominació del territori autònic en «Una proposta» (*Ndd*, 190). En aquest punt cal esmentar la funció assignada a les cometes i als punts suspensius, molt en particular en les codes finals amb què tanca moltes de les columnes.

4. CONCLUSIONS

Tot i tractar-se d'un tret de l'estil de Fuster, en les col·laboracions de *Qué y Dónde* es constata una presència molt significativa d'aquest recurs que mostra, a més, un ventall de gradacions que van des de la ironia subtil fins a la burla i el sarcasme de traç gros, dins del marc d'un humor hàbil i mordaç que s'ajusta al registre oral, tan característic en la seua prosa assagística.

Sobre aquesta circumstància cal dir en primer lloc que les *Notes d'un desficiós* representen, probablement, la part més conjuntural de tota seua producció periodística. A això hi degué contribuir el fet que, a diferència d'altres capçaleres on havia col·laborat, el públic lector de *Qué y Dónde* responia a un segment determinat més concret que el de la major part de capçaleres de premsa on havia col·laborat. En aquest cas, tractant-se d'una guia d'espectacles de la ciutat de València i de les comarques de la rodalia, aquest públic estava format majoritàriament per joves universitaris, professionals qualificats i d'altres persones interessades en la vida cultural de l'àrea urbana i periurbana de València, cosa que configurava una mena de magma més o menys homogeni. Autor i lectors compartien un univers de referències socioculturals comú, a la qual cosa contribuïa el fet que estaven escrites en valencià. Ho reconeix el mateix Fuster quan manifesta que «el caràcter de la revista» i «la clientela» determinaven «els temes», l'incitaven a un «enfocament descarat» i suggerien una «sarcàstica atenció a les anècdotes locals» (1980, 13).

D'altra banda, quan Fuster publica aquestes columnes, fa temps que viu un procés progressiu de desencís, pràcticament des dels primers compassos de la denominada *Transició*. Des del seu «escepticisme equilibrat» i davant l'evolució de la política estatal en general i de la seua plasmació autònica en particular, davant les concessions i l'actitud timorata de l'esquerra, davant la política pusil·lànim dels socialistes valencians després, les expectatives de Fuster van decreixent al mateix temps que s'incrementa el sentit crític de les seues intervencions. D'ací que Pérez Moragón haja qualificat el període que va del 1976 al 1982 pel que fa a la trajectòria biogràfica de Fuster com d'«esperances frustrades» (2002, 308-312).

Davant això, l'expressió irònica es mostra com un camí possible, com una manera de manifestar el seu enuig davant una realitat decebedora sobre la qual

s'havia avançat amb les seues propostes. Així, l'expressió irònica esdevé una eina contra el poder, una manera de revoltar-se davant situacions adverses, una reacció contra la injustícia. L'expressió irònica és a més d'un recurs per a agradar, per a persuadir, una actitud intel·lectual: la «humilitat sarcàstica» és un dels pocs recursos que queden als intel·lectuals, arriba a dir Fuster. Com ens recorda León Gross (1996, 244-245), la ironia és una manera d'usar la intel·ligència per a tractar d'evitar l'agressió d'allò que ens irrita. Però a més, aquest recurs també pot tenir un sentit pragmàtic, és a dir, un sentit provocador, mobilitzador inclús, en un segment de lectors més sensibles a les aproximacions temàtiques que fa Fuster en aquestes col·laboracions. Aquesta expressió irònica s'escampa al llarg de les *Notes d'un desficiós* mitjançant diferents registres i manifestacions, com si embolcallara els arguments amb les marques de la ironia i, en alguns casos, fins i tot, els substituïra, per a resultar com més persuasiu millor.

Ara bé, Fuster es reconeix càustic, fins i tot irascible amb el pas dels anys, però aclareix que les seues dianes «estan ben triades». Una de les més importants són els polítics i els partits que els acullen. I és que, com ha recordat Salvador (1994, 124), per a Fuster «escriure és sempre escriure contra algú».

Fuster es mostra càustic, irònic, sobretot davant els episodis més rellevants de la política i, en particular, quan aborda la qüestió autonòmica. Al respecte, el febrer del 1978 havia escrit això: «Jo sempre he postulat una altra cosa: no l'autonomia. Però l'autonomia era i és una alternativa, i vaig ser, a consciència, un dels promotors de l'Estatut d'Elx». Són les coses de la vida»². Cal recordar que Fuster va ser, amb Josep Benet, Max Cahner, Eliseu Climent, Rafael Ribó i Enric Solà, aquest últim com a principal redactor, un dels impulsors de l'avantprojecte d'estatut d'autonomia per al País Valencià, que es va enllestir a València el febrer del 1976 i que es coneix com a Estatut d'Elx. Per a Fuster es tractava de posar damunt la taula un model al marge dels partits polítics, una proposta molt ambiciosa en termes d'autogovern on, entre altres aspectes, en l'article 10, assenyala que «quedant sempre estèlvia la personalitat políticoadministrativa del País Valencià, podrà aquest mancomunarse amb el Principat de Catalunya i les Illes Balears per a l'exercici d'una o més de les competències estatutàries». Al capdavall, aquesta era la referència que Fuster tenia present durant la negociació de l'Estatut d'autonomia, però, com assenyala Muñoz, entre el procés autonòmic de recuperació nacional, tal com es recull en l'avantprojecte de l'Estatut d'Elx que Fuster va promoure i allò que finalment es va plasmar en la realitat, la distància és massa gran (Muñoz 1994, 152-153).

---

2. «Ja som preautonòmics?». (*Reporter, País Valencià*, 8/2/1978). Reproduït en *Destinat (sobretot) a valencians*.

Més enllà del caràcter conjuntural de les columnes de *Qué y Dónde*, al qual hem fet referència, el to irònic, proper a la irritació, sembla que es va generalitzar en altres escrits periodístics d'aquells anys. En aquell context, la ironia es presentaria com una manera de veure el món que desencadena la necessitat d'enfrontar-se a aquest mitjançant actes de justícia que en darrer terme contenen la contradicció de la certesa que no es pot fer justícia (León Gross 1996, 245-246). Com recorda Mortara (1991), l'etimologia llatina del vocable *ironia* també remet a la noció de simulació. Aquesta simulació seria la manera de fer real en el marc discursiu de la columna una realitat anhelada per molta gent, entre ells Fuster, que s'esvaï com el fum pels embulls de la política més objecta d'aquells anys.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ballart, Pere. 2017. «L'argument irònic, o el curtcircuit de les idees». En *Joan Fuster i la ironia*, Pere Ballart, Jordi Malé, Marcel Ortín, Ximo Espinós, Gonçal López-Pampló. València: PUV, 11-42
- Beltran, Adolf. 1993a. «Una professió feta d'eventualitat». En *Fuster entre nosaltres*. València: Generalitat Valenciana, 201-204.
- . 1993b. «El periodisme, un mitjà per a reflexió». En *Joan Fuster: Dies i treballs*. València: Generalitat Valenciana, 95-106.
- Calaforra, Guillem. 2006. *Dialèctica de la ironia. La crisi de la modernitat en l'assaig de Joan Fuster*. València: PUV.
- Casasús, Josep Maria. 2000. *Periodismo irónico*. Barcelona: Assua.
- Fuster, Joan. 2017. *Notes d'un desficiós*, eds. Nel·lo Pellisser (pròleg) i Francesc Pérez Moragón. València: Alfons el Magnànim.
- Gregori, Carme. 2001. «L'humor segons Joan Fuster». *Quaderns de Filologia. Estudis literaris I*: 101-118. València: Universitat de València.
- Leon Gross, T. 1996. *El artículo de opinión*. Barcelona: Ariel.
- Malé, Jordi. 2017. «El discurs humorístic de Joan Fuster». En *Joan Fuster i la ironia*, P. Pere Ballart, Jordi Malé, Marcel Ortín, Ximo Espinós, Gonçal López-Pampló. València: PUV, 43-85
- Mortara, Bice. 1991. *Manual de retórica*. Madrid: Cátedra.
- Pérez Moragón, Francesc. 2002. «Alguns moments de la vida de Joan Fuster». *Afers, fulls de recerca i pensament* 42/43: 275-317.
- Porcel, Baltasar. 2003. «Joan fuster, indagador». En *De viva veu. Entrevistes (1952-1992)*. Catarroja/Barcelona/Palma: Afers, 55-66.
- Salvador, Vicent. 1984. *El gest poètic*. València: Universitat de València, Institut de Filologia Valenciana/Institut de Cinema i Ràdio-Televisió/Edicions del Bullent.

- . 1994. *Fuster o l'estratègia del centaure*. Picanya: Dèdal.
- Sòria, Enric. 2008. «Quaestiones et disputationes. Estratègies d'un retòric escèptic en el paradís del pensament». En *Joan Fuster: llengua i estil*, ed. Manuel Pérez Saldanya. València: PUV, 59-73.
- Vázquez Montalbán, Manuel. 1988. «Joan Fuster y la reconstrucción de la razón». *Cartelera Túria. Extra Joan Fuster* 1265 (2/8 de maig): XXI-XII.
- Viana, Amadeu. 2008. «Ironies de Babel. L'escriptura indirecta en Joan Fuster». En *Joan Fuster: llengua i estil*, ed. Manuel Pérez Saldanya. València: PUV, 75-107.